

НАВОИЙ ЛИРИКАСИДА БАДИИЙ ТАСВИРНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

Хурматой Шералиева,

Фарғона вилояти Қува тумани 16- умумий ўрта
таълим мактаби она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Мақолада Алишер Навоий ғазалларидаги бадий тасвир воситалари, лирик қаҳрамон руҳиятининг бадий ифодаси, табиат ҳодисаларидаги тасвирлар бадийлик нуқтаи назаридан ўзига хослигига оид илмий-назарий қарашлар ўз ифодасини топган.

Калит сўзлар: бадий тасвир, лирик қаҳрамон руҳияти, бадийлик, образлар талқини, анъанавийлик, янги талқин.

Навоий лирикаси ўзининг бетакрорлиги, нафосати ва бадий тасвирнинг ўта ўта нафис ва аниқлиги билан ажралиб туради. Бадий тасвирдаги мукамаллик жуда кўп изланишлар, тажрибалар, кашфиётлар туфайли қўлга киритилиш сир эмас, албатта. Навоий бу борада жуда кўп изланди, ўзидан олдинги ва замондош улкан форсийгўй ва туркийгўй шоирлар ижоди билан, уларнинг ижодий тажрибалари билан яқиндан танишди, улардан ўрганди ва ўзи ҳам бу йўналишда янгиликлар ихторо қилди. Натижада Навоийнинг ҳеч кимга ўхшамаган ва ижодини индивидуаллаштириб турадиган ўзига хос бадий тасвири шаклланди. Бу ҳақида Навоийшунос олим Х.Жўраевнинг куйидаги сўзлари жуда ўринлидир:

“Чинакам сўз санъаткорлари анъанавийликнинг кучлилиги натижасида оммалашган тасвир воситалари ҳамда усулларида қаноатланмай қоладилар. Анъанавий ташбеҳлар ва бошқа бадий унсурларнинг нисбатан чекланган майдонида инсоний кечинмаларнинг ранг- баранг ва бепоён уфқларига интиладилар. Қалб кечинмаларини ҳаққоний ва ёрқин ифодалаш, рухий – психологик талқинни биринчи планга қўйиш шоир лирик қаҳрамонини шеърхон билан маънавий яқинлаштиради, уларни сирдош ва дилдош қилади.”

Навоий шеърлятида анъанавийлик қобиғида қолиб кетмаслик, оммалашган тасвир воситалари ва усулларида янги қирраларини излаб топиш ва натижада эски воситанинг янги талқинини вужудга келтириш, ўзига хос хусусиятларидан бири саналади. Шоир қатор лирик асарлари ва дostonларида ижоддаги наворлик ҳақида айтиб ўтар экан, ўзи ҳам шунга амал қилади.

Навоий услубининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида гап кетар экан, энг аввало, ундаги синчковлик ва ростгўйликка эътибор қаратиш зарур бўлади.

Шоир ҳар қандай ҳолатда, айниқса, ижодда ростгўйликка алоҳида эътибор қаратади. Сўз ичида ёлғон, нописанд эканлигини уқтиради. У сўзнинг (тил ва шу жумладан, бадий сўзнинг) қудрати ва жамият ҳаётида тутган ўрнининг беқиёслигини қайта-қайта таъкидлайди ва шундай ёзади:

Кўнгил дуржи ичра гуҳар сўздурур,
Башар гулшанида самар сўздурур. (“Ғ.С”468)

Шоир услубининг ўзига хос хусусиятларидан бири мисралар қатига сингдирилган кўп маънолилиқдир. Адабиётшуносликда бу ҳодиса ийхом санъати деб юритилади. Навоий ҳали йигитлик чоғидаёқ, бу усулни пухта ўзлаштириб олганлиги ва бадийлиқда ундан ўринли фойдаланганлиги маълум. Бу ҳақда шоирнинг ўзи Ҳиротдан Самарқандга жўнаш олдидан дўсти ва устози Саййид Ҳасан Ардашерга ёзиб қолдирган маснавийсида шундай ёзади:

Агар хосса маъни гар ийхом эрур,
Анинг кунда юз байти ҳалвом эрур...

Навоий ўзининг ҳар бир фикрини далиллаш, поэтик образи хусусиятини ойдинлаштириш учун энг аввало, табиатдан ўхшаш мисоллар топа олади. Шоир учун тасвир объектига айлана олмайдиган бирор нарса, табиат ҳодисасини топиш жуда мушкул иш.

Токи жаҳон зулмни қилмиш писанд,
Ерга тушар мева, йиғоч сарбаланд.
Разлға – рифъат, билик аҳлиға – ранж.
Тоғ уза хорова, ер остида ганж...(116)

Деб ёзади шоир ўзининг “Ҳайрат ул-аброр” достонида. Жамият, давр, адолат ва адолатсизлик ҳақидаги ўз фалсафий қарашларини бир қарашда оддий туюлган табиий ҳодисалар: меванинг тўкилиши билан дарахт шоҳларининг қад ростлаши, тоғлар қаъридаги қимматбаҳо маъданларнинг тош остида ётиши жуда катта ижтимоий тенгсизликни англатиши мумкинлиги хаёлга ҳам келмайди. Аммо Алишер Навоийнинг юксак маҳорати шундаки, у арзимас ҳодиса ва нарсалардан улкан ижтимоий-ахлоқий ва фалсафий хулосалар чиқара олади. Юқорида келтирилган парчада шоир зулм туфайли мева – эзгуликнинг поймол бўлиши, йиғоч – сарбаланд бўлишига олиб келишини таъкидлар экан, бундай жамиятда разилликнинг юксакликка кўтарилиши, билик аҳлининг ранжу маломат чекишига ажабланмаслик керакдейди ва ўз фикрини табиатда ҳам қимматбаҳо маъданларнинг тош остида ётиши билан далиллади.

Яхши очилмиш баҳоринг гуллари, эй боғбон,
Ғам хазони хуштур авроқини барбод этмаса...

деб ёзади шоир яна бир ғазалида. Бу ғазалда ҳам шоир ўз бадий тасвир услубига содиқ қолиб, табиат ва инсон ҳаётининг бир-бирига ўхшаш

қирраларини топа олган ва ундан ибратланишга чақирган. Дунёнинг ишини қарангки, гулларнинг очилиши ва муаттар атри элга баҳор келганидан, хурсандчилик бошланганидан далолат берса-да, уларнинг ўзи тириклик билан хайрлашиш арафасида бўлади. Бу ҳолни кўпчилик пайқамайди ва ҳаёт билан аллақачон видолашаётган гулларга боқиб, уларнинг гўзаллигидан завқланади, аммо синчков шоир гулнинг гўзаллигида ҳам умр ўткинчилигини кўрган ва шу ўткинчи умрда гулларга ўхшаб элга шодлик улашиб яшашлик бахтига муяссар бўлиш қанчалар ёқимли эканлигини яна бир карра ҳис этганда, қаламидан шу сатрлар тўкилганига шубҳа қилмасак бўлади.

Навоий шеърлятида бадий тасвирнинг ўзига хослигини таъминлаган асосий омиллардан бири табиат манзаралари талқинига кенг ўрин берилганлигидир. Шоир бадийликни таъминлаш мақсадида табиатнинг барча лавҳа ва ашёларига мурожаат этади. Ҳар бир лавҳа ёки ашёнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда гўзал поэтик манзаралар яратади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Жўраев Ҳ. Лирик қаҳрамон ва муаллиф шахсияти. Тошкент. “Фан” нашр. 2008. 45-б.
2. Алишер Навоий. 15 томлик. 1-том. Ҳазойин-ул маъоний. Ғаройиб ус-сиғар. Тошкент. 1963. 469-бет.